

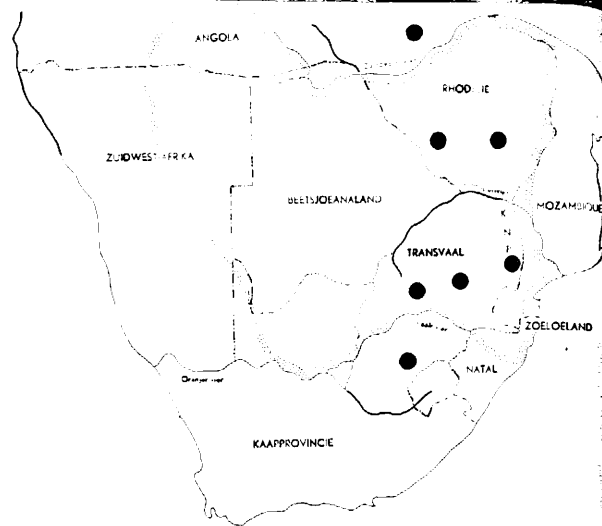
Avl. 1, 11(3)
apr 10 t 1963

In de afgelopen jaren is langzamerhand al heel wat over de witte neushoorn van Zoeloeland geschreven, hoewel nog nauwelijks in het Nederlands. Aangezien de geschiedenis van deze dieren een van de grootste triomfen van de natuurbescherming is geworden, is een verhaal hierover zeker van belang voor de lezers van „Artis”.

Laten we eerst even kennismaken. De witte of, juister, breedlipneushoorn – soms ook wel Burchellneushoorn genoemd – behoort, na de Afrikaanse en Indische olifant, met de Indische neushoorn tot de grootste landzoogdieren. De lengte varieert van vier tot vijf meter, waarvan 60 tot 90 centimeter voor rekening van de staart komen; de schouderhoogte is ongeveer 1,70 meter, de voorste hoorn kan tot anderhalve meter lang worden en de tweede tot zestig centimeter. Het vel van deze echte dikhuid kan op bepaalde plaatsen tot vijf centimeter dik worden en het gewicht schommelt tussen 2000 en 3000 kilogram. Inderdaad dus een dier van behoorlijke afmetingen!

De brede bovenlip, zware kop, nekbul en aanzienlijker grootte onderscheiden deze soort van de puntlipneushoorn. Behalve deze punten zijn er verder nog opvallende verschillen in voedsel, temperament en levensgewoonten. Breedlipneushoorns zijn grijs, maar die kleur is vaak onzichtbaar geworden na een modderbad. Het verhaal gaat dat de naam „witte” neushoorn ontstaan is uit een misverstand tussen Brit en Boer, waarbij het Nederlandse „wijd” (van de mond) geïnterpreteerd is als het Engelse „white” wat dus wit betekent. Uit eigen ervaring weet ik dat in het veld de breedlip inderdaad soms lichter dan de puntlip kan zijn, maar echter verre van wit, onder welke lichtval dan ook.

Toen in 1652 de Verenigde Oost-Indische Compagnie haar versorgungsstation aan de Kaap onder Jan van Riebeeck stichtte, was Zuid-Afrika nog vrijwel geheel terra incognita. In 1653 werd nabij



Kaapstad voor het eerst de puntlipneushoorn gezien; de breedlipneushoorn is vermoedelijk nooit ten zuiden van de Oranjerivier voorgekomen, zodat het tijdstip van ontdekking van deze soort veel later ligt. De wetenschappelijke beschrijving door de beroemde Afrikareiziger John William Burchell – naar wie onder andere de intussen uitgeroeide Burchellzebra genoemd is – volgde pas in 1817 en de nieuwe soort werd beschreven naar een exemplaar van de Noordelijke Kaap, tussen de Oranjerivier en de zuidgrens van het huidige Beetsjoeanaland. De vroegste mij bekende datum dat de breedlip wordt vermeld, is 1812; in dat jaar zag Burchell grote aantallen in Beetsjoeanaland. In het begin van de negentiende eeuw moet de breedlipneushoorn vrij algemeen geweest zijn in het gebied tussen de beide grote rivieren, de Oranje in het zuiden en de Zambesi

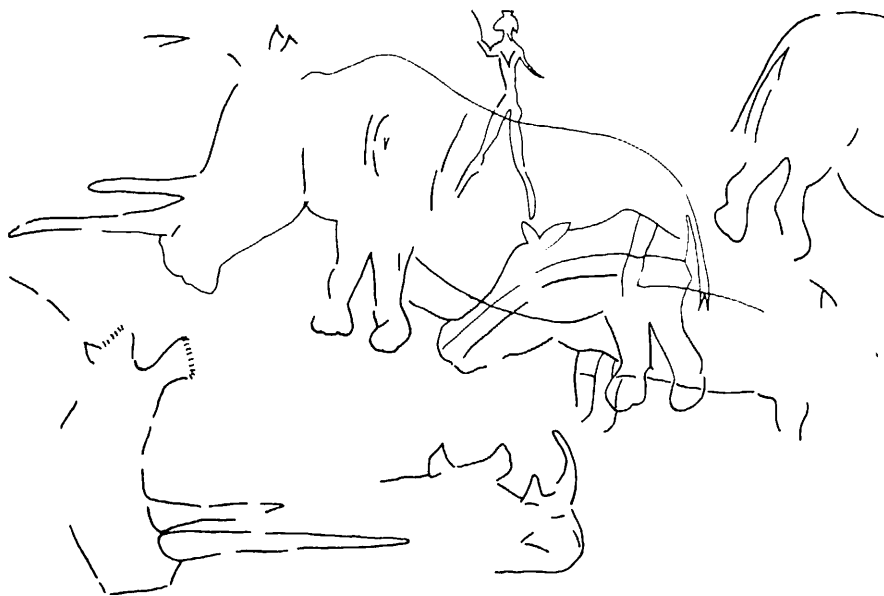
Rechts: Even voorstellen de breedlipneushoorn. Men kan zich geen betere illustratie van de naam wensen. Let ook op de buffelpikkers op de kop (foto Natal Parks Board). Links: het voormalige verspreidingsgebied - tussen de gestippelde lijnen - van de breedlipneushoorn. De zwarte stippen duiden plaatsen aan, waarheen de breedlip (het) ingevoerd is. K.N.P. betekent Kruger Nationale Park. (Naar verschillende bronnen).

in het noorden – zie kaart. Oorspronkelijk mocht hij een groot deel van Afrika bewoond hebben, want in het begin van de twintigste eeuw werd hij ook ontdekt in noordelijk Oost-Afrika, zo ongeveer waar Soedan, Oeganda, Congo en de Centraal-Afrikaanse republiek aan elkaar grenzen. Momenteel is weinig bekend over het lot van de noordelijke breedlipneushoorn, maar gezien de politieke onrust in dat gebied doet men er goed aan niet te optimistisch te zijn. Lang geleden, vermoedelijk in het pleistocoon (een geologisch tijdperk

dat overeenkomt met de ijstijd in Nederland) bewoonde de breedlip het gehele gebied van Zuid- naar Noordoost-Afrika. Toen geraakten de noordelijke en zuidelijke streken gescheiden, wat na lange tijd een gering verschil tussen beide rassen ten gevolge had. Zodoende kent men tegenwoordig een noordelijke en een zuidelijke witte neushoorn. Met deze laatste ging het al spoedig bergafwaarts. De literatuur geeft geen uitsluitsel over de vroegste periode, maar begint met te vermelden dat de soort al omtrent 1880 in Zuidwest-Afrika, Beetsjoeanaland en de noordelijke Kaap moet zijn uitgeroeid. Voor Rhodesië wordt 1896 als de globale datum opgegeven, terwijl het omtrent de eeuwwisseling ook in Angola en Transvaal was afgelopen. Hoe vlot dit alles in zijn werk is gegaan, wordt geïllustreerd door mededelingen van de bekende jager en ontdekkingsreiziger Cornwallis Harris, die in 1836 op één dag nog tachtig breedlipneushoorns in Noord-Transvaal zag en in het dal van de Limpopo, op de grens van Transvaal en Rhodesië, 27 stuks per kilometer ontmoette! Als men de uiterst geringe bevolkingsdichtheid van die dagen in aanmerking neemt, is het pleit toch wel bar spoedig beslecht. De jacht op de hoorns, waarvan men in het Verre Oosten een liefdesdrank bereidt, is hier wel grotendeels schuld aan. De ongehoorde vraag naar hoorns van neushoorns, vooral uit China, heeft alle vijf soorten aan de rand van de afgrond gebracht, voornamelijk in Azië. Ook tegenwoordig is de vraag nog geweldig en het, veelal clandestiene, aanbod gering, zodat onvoorstelbaar hoge prijzen de ongeoorloofde jacht nog steeds aantrekkelijk maken. En dat alles

Drs. A. C. van Bruggen:

WITTE NEUSHOORNEN



voor een zeer primitief bijgeloof! Er bestaan zeer weinig gegevens over de stand in die tijd in Zoeloe-land. Omstreeks het midden van de vorige eeuw worden er voor het eerst witte neushoorns gemeld. Al in 1897 is voor deze laatste dieren, die enige jaren tevoren nog bij de Umfolosirivier waren gezien, een reservaat gesticht, een geweldige stap voor de jonge Britse kolonie Natal, waarbij net datzelfde jaar Zoeloe-land was ingelijfd. Dit is het oudste heden ten dage nog be- staande wildreservaat in geheel Zuid-Afrika. De stap verzekerde het voortbestaan van de breedlip- neushoorn, al leek het er in het be- gin nog maar weinig op. In die tijd immers bestonden reservaten alleen maar op papier, zodat men daar rustig kon jagen, zonder het risico te lopen gearresteerd te worden. Die toestand is eigenlijk pas in de laatste tientallen jaren verbeterd. In het begin was er slechts één wildpachter voor heel Zoeloe-land, een gebied van ongeveer 30.000 vierkante kilometer. Momenteel zijn er in Zoeloe-land 14 wild- en natuurreservaten, die stuk voor stuk uiterst zorgvuldig be-

waakt en beschermd worden door een lertige getrainde wildpach- ters.

Over het aantal breedlipneushoorns in Zoeloe-land zijn de vroegste gegevens niet al te be- trouwbaar, wat wel blijkt uit de grote variaties:

1920 - 20	1948 - 487-554
1929 - 120-150	1953 - 506
1930 - 50	1959 - 607
1932 - 220	1964 - 975
1936 - 226	

Nu is het tellen van wild geenszins een sinecure. Verschillende metho- den zijn in gebruik, maar alle heb- ben hun voor- en nadelen. Tellingen vanuit vliegtuigen zien natuurlijk exemplaren die onder bomen of in dicht struikgewas verblijven over het hoofd. Grondtellingen per auto, te paard of te voet zijn tijd- rovend en kosten meerdere dagen, waardoor een aantal exemplaren meer dan één keer wordt geteld, want de breedlip is een echte trek- ker binnen zijn eigen gebied. In ieder geval geven bovenstaande cij- fers een duidelijk beeld van het herstel van een populatie, die prak- tisch aan de afgrond was gebracht.

Roestekeningen van de White Rhino Shelter in de Matopos, Rhodesie. De groep, boven, beeldt drie witte neushoorns af, het mens- figuratie dateert van een latere periode. De schets van de grote neushoorn meet 80 cm van hoorn tot staart. De figuren eronder zijn weergegeven om te laten zien hoe goed deze primitieve kunstenaars de witte (links) van de zwarte (rechts) neushoorn wisten te onderscheiden.

Foto rechts: Behalve de brede bovenlip komt ook de nekbul hier goed uit. De oren worden steeds in de richting van het gevaar gedraaid. (Foto The Star, Johannesburg).

Van 1920 tot heden is het overigens niet altijd even rustig geweest in Zoeloe-land. De Zoeloes zijn tegen- woordig een vreedelievend volk - het waren de blanken die het wild, ook in de reservaten, lastig vielen, voornamelijk in het kader van de campagne tegen de beruchte tsee- seevlieg. Deze vlieg verspreidt een soort slaapziekte onder het vee, wat tot gevolg heeft dat men in streken waar deze vlieg voorkomt in het geheel geen vee kan houden. Daar het wild voor deze ziekte immuun is, maar er wel de draeger en dus de verspreider van kan zijn, is de geijkte „oplossing” al het wild af te schieten. Hetgeen overigens niet altijd het gewenste resultaat

schijnt op te leveren. In Zoeloe-land was men daar al mee begonnen, ook in de reservaten, echter met strikte orders, de witte neushoorn te sparen, wat ook gebeurd is, een enkele „vergissing” daargelaten. Met de zo broodnodige rust was het echter gedaan. Pressie van ver- schillende kanten bracht de slucht- partij gelukkig tot een vroegtijdig eind en tenslotte slaagde men erin de tsee-seevlieg in delen van Zoeloe-land geheel uit te roeien door besproeiing met insecticiden van- uit vliegtuigen. Deze techniek, ge- combineerd met een intensief grondprogramma, bleek volkomen afdoende, speciaal omdat vegetatie, terrein en klimaat van Zuidoost- Zoeloe-land zich hier uitstekend toe- lenen. In de reservaten nam het gedecimeerde wild snel toe, zozeer zelfs dat men tegenwoordig over- tollige hoefdieren moet afschieten, wat voornamelijk een gevolg is van de schaarste aan grote roofdieren. Leeuwen komen in Zoeloe-land slechts zelden voor, momenteel waarschijnlijk nog slechts één enkele in het Umfolosireservaat; jacht- luipaarden of cheetahs zijn geheel verdwenen, terwijl panthers, vooral in de reservaten, nog vrij geregeld voorkomen. Overigens komt het afschietsysteem de bevolking ten goede en er wordt zorg voor ge- dragen dat dit op verantwoorde wijze gebeurt zodat de basis- populatie stabiel blijft en de rust gewaarborgd is. Bovendien ver- schaft dit systeem inkomsten, die men maar al te goed gebruiken kan.

In de vijftiger jaren ging het de allerlaatste breedlipneushoorns dus meer en meer voor de wind - een grote triomf en een compliment voor de hardwerkende natuurbes- chermingsdienst van de provincie Natal. Laat ons hier een ogenblik bij stilstaan en hulde betuigen aan deze dienst, die de laatste zuidelijke witte neushoorns voor het nage- slacht bewaard heeft. In het begin van de zestiger jaren was het ten- slotte zo ver gekomen, dat er in Umfolosi, vooral aan de grens van



het reservaat en een aan inboor- lingen toegewezen gebied, een teveel aan breedlippen ontstond. Toen besloot men de drastische maar van fantasie getuigende stap te nemen, deze waardevolle dieren niet af te schieten maar ze levend te vangen en beschikbaar te stellen voor weder invoeren in gebieden waar de soort vroeger voorkwam. Ook kon een aantal paren aan dierentuinen in binnen- en buiten- land worden verkocht. De achter- grond van deze stap is de gedachte dat men niet alles op één kaart moet zetten; een epidemie zou ge- makkelijk alle witte neushoorns in Umfolosi en het nabij gelegen re- servaat Hluhluwe kunnen uit- roeien - een gevaar dat gemakke- lijk kan worden afgewend door een aantal paren elders te plaatsen. Met behulp van deskundigen werd een methode ontwikkeld die op de duur zo succesvol bleek dat men zelden of nooit meer dieren ver- liest. Wanneer een neushoorn is opgevoerd, krijgt hij een injectie toegediend door middel van een injectiegeweer, waardoor hij spoed- dig bedwemd raakt. Dan wordt een tegengif ingespoten, tegelijk

met penicilline en een kalmerend middel. Het dier is nu kalm en tam, zonder bewusteloos te zijn, zodat men het naar een gereed- staande transportkist kan leiden voor vervoer naar een rustkamp. Daar wordt de neushoorn in een omheinde ruimte losgelaten, waar het dier als regel spoedig volkomen tam wordt. Van het reservaat wor- den de dieren naar elders vervoerd, meestal over de weg, tenzij ze over zee reizen. Overigens geldt voor deze hele procedure: gemakke- liker gezegd dan gedaan! Het terugbrengen naar gebieden waar de witte neushoorn vroeger voorkwam, is geen eenvoudige zaak. Men moet met verschillende factoren rekening houden, zoals het beschikbaar zijn van voldoende, onder permanente bescherming staand terrein dat een vegetatie heeft, geschikt om een bevolking van witte neushoorns, die immers vrijwel uitsluitend grazers zijn, zo- mer en winter van voedsel te voor- zien. De zomer, van oktober tot maart, is in Zuid-Afrika het natte seizoen. Het gras groeit dan ge- weldig, terwijl het in de droge win- ter vrijwel geheel verdort en af-



sterft. Bovendien eten breedlipneushoorns alleen maar bepaalde soorten gras, zodat men eerst de flora grondig moet onderzoeken. Het hele jaar door moeten er voldoende drinkwater, liefst ook met modderpoelen voor huidverzorging, en schaduw voor siësta beschikbaar zijn. Alles bij elkaar is er dus een veelomvattend vooronderzoek nodig. Soms weet men uit bestaande literatuur dat vroeger ergens witte neushoorns voorkwamen en als het gebied in kwestie niet te veel veranderd is, kan men ze daar zonder veel moeilijkheden terugbrengen.

Alleen de blanken hebben boeken en geschriften nagelaten; de voorvaders van de nu vrijwel uitgestorven Bosjesmannen hebben echter gezorgd voor tekeningen en schilderingen van grote esthetische waarde in grotten en op rotswanden die ons nauwkeurige gegevens over de lokale fauna kunnen verschaffen. Van Zuid-Afrika is een groot aantal van deze rotstekeningen bekend en zo nu en dan worden er nieuwe ontdekt. Deze geven figuren van mensen, dieren, planten rotsen en magische voorstellingen in verschillende kleuren, strepen en technieken weer. Vaak zelfs vindt men rotstekeningen van verschillende data en perioden over of door elkaar heen — geschikte rotswanden waren blijkbaar schaars! De ouderdom van deze afbeeldingen varieert van een paar duizend jaar tot minder dan tweehonderd jaar. In Zuid-Afrika zijn zelfs sce-

Operatie Rhino. Het dier heeft reeds een tegengif ingespiet en is dus niet bewusteloos, maar geheel tam en ongevaarlijk; de andere neushoorns trekken zich maar weinig van al dat gedoe aan. (Foto The Natal Mercury, Durban).

Nu op weg naar de transportkist. Normaal kan men er niet aan denken een dergelijk groot dier met vier man aan één touw vast te houden. (Foto The Natal Mercury, Durban).

Met vreemde krachten wordt hij in de transportkist geschoven. Deze kisten zijn zo ontworpen, dat men aan een kant kan duwen en aan de andere trekken. (Foto The Star, Johannesburg).

nes van blanken te paard gevonden, die dus van het begin van de negentiende eeuw moeten dateren. De auteur heeft zelf het voorrecht gehad een rotsteekening in de Drakensbergen van Natal te mogen zien, voordat de ontdekker deze nog gepubliceerd had, en onlangs ook de befaamde rotstekeningen in de Matopos in het westen van Rhodesië. Het is een fascinerende ervaring om dergelijke primitieve kunstuitingen in werkelijkheid te zien. Meestal moet men zich vanaf de weg moeizaam een pad banen met of zonder hulp van een gids om de dikwijls verborgen grot of rotswand te vinden. Hoezeer moet de ontdekking van deze plaatsen aan toeval en geluk te danken zijn geweest! Bij aankomst ter plaatse moet men eerst wat wennen aan het gewoonlijk getempereerde licht om de over het algemeen weinig contrastrijke figuren te kunnen onderscheiden. Na verloop van tijd ziet men er steeds meer. Bijgaande afbeeldingen stammen van de „White Rhino Shelter“ in de Matopos; de meeste figuren aldaar zijn in schetssteektechniek (uitsluitend lijnen) uitgevoerd. In andere grotten vindt men ook één- of veelkleurige figuren. De wandtekeningen van de White Rhino Shelter geven onder andere de beide neushoornsoorten, blauwe gnoes, een koedoe en andere figuren weer, waaronder ook mensen en vogels. Deze tekeningen tonen allereerst aan dat de arnstenen het verschil tussen breedlip- en puntlipneushoorn heel scherp hebben gezien en ook dat eerstgenoemde soort ter plaatse veel algemener moet zijn geweest dan zijn confrère; afbeeldingen van de puntlip zijn namelijk zeldzaam in de Matopos. Het terugbrengen van witte neushoorns naar de Matopos behoorde dus niet langdurig gewikt en gewogen te worden en bleek ook inderdaad een groot succes.

Langzamerhand heeft men heel wat breedlippen over 30 exemplaren, die naar dierentuinen wer-

den verzonden, heeft men nu totaal 93 dieren naar reservaten buiten Zoeloeland getransporteerd. Hiervan ging het leeuwedeel (64) naar het Kruger Nationale Park, omdat men daar tenslotte de meeste ruimte beschikbaar heeft. Het eerste foksucces werd geboekt in Transvaal, waar in 1964 in het Loskopnatuurreservaat een kalf werd geboren van uit Zoeloeland geïmporteerde ouders.

Dit systeem van vangen en verplaatsen zal tot in lengte van dagen moeten worden voortgezet, want in Zoeloeland is de mens eigenlijk de enige natuurlijke vijand van de witte neushoorn. Een vaste staf van mensen is belast met „Operatie Rhino“; zij houden zich ook bezig met het vangen van ander overtollig wild. Trouwens, het neushoornprobleem wordt steeds urgenter want de overbevolking van de reservaten heeft tot gevolg dat de dieren zich over aangrenzende gebieden verspreiden. Daar deze gebieden zijn toegewezen aan de Zoeloes, ontstaan hier moeilijkheden die alleen kunnen worden opgelost door het wegvangen van de neushoorn. Ook in Zoeloeland zelf heeft men beide soorten naar andere reservaten overgebracht.

Het opnieuw inburgeren van de breedlip in zijn vroegere verspreidingsgebied wordt vergemakkelijkt door zijn plaatstrouw. Het beste systeem is om in het begin de dieren in een groot omheind gebied met voldoende weiding, water en schaduw op te sluiten en dan de omheining niet te onderhouden. Klimaat, termieten, kevers en andere gedierten maken korte metten met een houten palissade, zodat deze na een jaar niets meer voorstelt. Tegen die tijd zijn de neushoorns in kwestie al lang verouwd geraakt niet hun omgeving en zullen ze niet ver meer wegtrekken. In het Kruger Nationale Park heeft men ondervonden dat dieren, die zo maar werden losgelaten, zich onmiddellijk tientallen kilometers verwijderden, tenzij ze in een gebied terechtwamen dat ze direct beviel. Bovendien zijn witte

neushoorns, in tegenstelling tot hun zwarte neven, echt sociale dieren. Het is helemaal niet ongewoon om in het Umfolosireservaat vijf tot tien exemplaren bijeen te zien: bij drinkplaatsen verzamelen zich 's nachts soms zelfs nog grotere aantallen, iets wat maar zeer zelden is waargenomen bij zijn leert.

Hoe beter men beide soorten leert kennen, des te meer verschillen ontdekt men. Bij een aanval van een puntlipneushoorn heeft de schrijver al eenmaal met zijn vrouw en een zwarte gids als rijpe vruchten in een boom gelangen en ook reeds herhaaldelijk met meer dan botanische belangstelling de dichtsbijzijnde boom bekeken... Met de breedlip gebeurt zo iets alleen bij zeer hoge uitzondering. Wij naderden eens een slapend echtpaar met kalf tot de dieren opstonden en zich verderop neerlegden. Bij de puntlip is het zelfs niet geraden zo iets maar te overwegen! Wildwachters, blank en zwart zonder onderscheid, hebben liever met tien breedlippen dan met één puntlip te maken. Laatstgenoemde heeft een licht onvlambaar temperament wat hem waarschijnlijk aanvankelijk heeft gered toen de witte neushoorns werden afgeslacht.

Tegenwoordig is de zwarte neushoorn in Zuid-Afrika veel zeldzamer dan de witte; er zijn er in Zoeloland nog ongeveer 135 en in Zuidwest-Afrika nog eens globaal hetzelfde aantal, terwijl enkele heringevoerd zijn in het Addo Nationale Park in de Kaapprovincie. Elders in zuidelijk Afrika, Rhodesië, Beetsjoeanaland en Mozambique zijn er nog maar zeer weinig; in totaal misschien 300 tot 350 ten zuiden van de Zambesi, terwijl er bijna drie maal zoveel breedlippen in dat gebied zijn.

Dagelijks incasseert de natuurbescherming over ter wereld rake klappen, maar zo nu en dan is er toch een lichtpunt dat ons de moed geeft vol te houden voor een ogenschijnlijk hopeloze zaak te blijven vechten. Drie honderdtjes voor de witte neushoorn en hun beschermers!